

АЗЫҚ-ТҮЛІКТІ САҚТАУ: МАҚСАТТАРЫ, ҒЫЛЫМИ ПРИНЦИПТЕРІ

FOOD STORAGE: OBJECTIVES, SCIENTIFIC PRINCIPLES

ХРАНЕНИЕ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ: ЦЕЛИ, НАУЧНЫЕ ПРИНЦИПЫ

Э.О. ҚЫДЫРБАЕВА

Ph.D

С. К. БАЙДЫБЕКОВА

Э.Ф.К.

Н.Б. СЫЗДЫКБАЕВА*

Ph.D

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: nurgul.010174@mail.ru*

E.O. KYDYRBAEVA

Ph.D

S.K. BAIDYBEKOVA

C.E.Sc.

N.B. SYZDYKBAYEVA*

Ph.D

I.Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: nurgul010174@mail.ru*

Э.О. ҚЫДЫРБАЕВА

Ph.D

С.К. БАЙДЫБЕКОВА

К.Э.Н.

Н.Б. СЫЗДЫКБАЕВА*

Ph.D

Жетісуский университет им. И.Жансугурова, Талдықорған, Казахстан

**электронная почта автора: nurgul010174@mail.ru*

Аңдатпа. Өзектілігі - халықты қажетті және қолжетімді тамақ өнімдерімен қамтамасыз ететін аграрлық секторды тұрақты дамыту, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі басым міндеті. *Мақсаты* - республиканың ауыл шаруашылығы өнімдері мен азық-түлік өндірісін талдау, оларды сақтау проблемаларын анықтау, перспективаға шешу жолдарын ұсыну. *Әдістер* - экономикалық-статистикалық, талдау және синтездеу, салыстыру және абсолюттік ауытқуларды қабылдау жалпы жинау серпінін және ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігін және мал шаруашылығындағы көрсеткіштерді қарау кезінде қолданылды. Зерттеудің эмпирикалық базасын Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының 2019-2024 жылдардағы деректері, аграрлық саясат мәселелерімен айналысатын жетекші ғалым экономистердің жұмыстары құрады. *Нәтижелер* - авторлар бастапқы материалды тиісінше ұстау үшін жағдай жасау тауарлар сапасының жоғалуы мен сақталуының, нарықтағы бәсекеге қабілеттіліктің алдын алуға, аграрлық кәсіпорындардың пайдалылығын арттыруға, жаңа жұмыс орындарын ұйымдастыруға ықпал ететінін атап өтеді. Нарықтық ортаға бейімделу қажеттілігі өндірушілерден өндірістік процестерді жақсартуды және ресурс үнемдейтін жаңа нано-технологияларды пайдалануды талап етеді. Тұтынушылық артықшылықтардың трендтерінің бірі экологиялық таза өнімге өсіп келе жатқан қызығушылық болып табылады. Органикалық әдістер мен табиғи компоненттерді қолдану барған сайын сұранысқа ие болып келеді, бұл өнімге сұраныстың ұлғаюына және жаңа нарықтық тауашаларды игеруге ықпал етеді. *Қорытынды* - ауыл шаруашылығы шикізатын сақтаудың негізгі шараларының бірі жаңа технологияларды қолдана отырып, дұрыс пайдаланудың қазіргі заманғы талаптарына жауап беретін сақтау жүйелерін, атап айтқанда қоймалар, көкөніс, астық қоймаларын салу болып табылады, бұл азық-түлік тауарларының

тағамдық құндылығын ұзақ уақыт бойы сақтауға мүмкіндік береді. Егістіктен сөреге дейінгі жолдың барлық кезеңдерінде залалды барынша азайтатын логистикаға және жүктерді тасымалдаудың үздік түрлеріне назар аудару керек.

Abstract. Relevance - sustainable development of the agrarian sector, providing the population with necessary and affordable food products, the priority task of the state in ensuring food security. *The aim is* - to analyze the production of agricultural products and foodstuffs of the republic, to identify the problems of their storage, to recommend ways of solution for the future. *Methods* - economic and statistical, analysis and synthesis, comparison and acceptance of absolute deviations were used when considering the dynamics of gross harvest and yield of agricultural crops and indicators in animal husbandry. The empirical base of the study was the data of the National Bureau of Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan for 2019-2024, works of leading scientists of economists engaged in agrarian policy. *Results* - the authors note that the creation of conditions for proper maintenance of primary material contributes to the prevention of losses and preservation of the quality of goods, competitiveness in the market, increasing the profitability of agrarian enterprises, organization of new jobs. The need to adapt to the market environment requires producers to improve production processes and use new resource-saving nano-technologies. One of the trends in consumer preferences is the growing interest in environmentally friendly products. The use of organic methods and natural components is becoming more and more in demand, which contributes to increasing demand for products and conquering new market niches. *Conclusions* - one of the main measures to save agricultural raw materials is the construction of storage systems, in particular warehouses, vegetable, grain storage facilities that meet modern requirements of proper operation with the use of the latest technologies, this will preserve the nutritional value of food products for a long period of time. Attention should be paid to logistics and the best types of cargo transportation, minimizing damage at all stages of the journey from the field to the counter.

Аннотация. Актуальность – устойчивое развитие аграрного сектора, обеспечивающего население необходимыми и доступными продуктами питания, приоритетная задача государства в обеспечении продовольственной безопасности. *Цель* – проанализировать производство сельскохозяйственной продукции и продовольствия республики, выявить проблемы их хранения, рекомендовать пути решения на перспективу. *Методы* - экономико-статистический, анализа и синтеза, сравнения и прием абсолютных отклонений применялись при рассмотрении динамики валового сбора и урожайности сельхозкультур и показателей в животноводстве. Эмпирическую базу исследования составили данные Национального бюро статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан за 2019-2024 годы, работы ведущих ученых экономистов, занимающихся вопросами аграрной политики. *Результаты* – авторы отмечают, что создание условий для надлежащего содержания первичного материала способствует предотвращению потерь и сохранности качества товаров, конкурентоспособности на рынке, увеличению прибыльности аграрных предприятий, организацию новых рабочих мест. Необходимость адаптации к рыночной среде требует от производителей улучшения производственных процессов и использования новых ресурсосберегающих нано-технологий. Одним из трендов в потребительских предпочтениях является растущий интерес к экологически чистому продукту. Применение органических методов и натуральных компонентов становится все более востребованными, что способствует увеличению спроса на продукцию и завоеванию новых рыночных ниш. *Выводы* – одним из основных мер сбережения сельскохозяйственного сырья является строительство систем хранения, в частности складов, овоще-, зернохранилищ, отвечающих современным требованиям правильной эксплуатации с применением новейших технологий, это позволит сохранить пищевую ценность продовольственных товаров на длительный период времени. Следует уделять внимание логистике и лучшим видам транспортировки грузов, минимизирующих ущерб на всех этапах пути от поля до прилавка.

Түйінді сөздер: ауыл шаруашылығы, жалпы алым, өнімді сақтау жүйелері, импортқа тәуелділік, инвестициялар, инновациялық технологиялар, ауыл шаруашылығы кооперативтері, өмір сүру сапасы.

Key words: agriculture, gross output, storage systems, import dependence, investments, innovative technologies, agricultural cooperatives, quality of life.

Ключевые слова: сельское хозяйство, валовый сбор, системы хранения продукции, импортозависимость, инвестиции, инновационные технологии, сельскохозяйственные кооперативы, качество жизни.

Кіріспе

Ауыл шаруашылығы халық шаруашылығының басты салаларының бірі болып, азық-түлікпен қамтамасыз етудің негізгі болып табылады. Ауыл шаруашылығы өнімдерін ұзақ мерзімді сақтау кезінде өнім көлемінің өзгеруі, көп жағдайда өнім сапасының нашарлауы және төмендеуі сияқты процестермен тығыз байланысты болады. Сондықтан өнімді оңтайлы сақтау жағдайы қажет, бұл өнімнің бұзылуын, сапасын жоғалуын барынша азайтуға, сондай-ақ тұтыну қасиеттерінің сақталу мерзімін ұзартуға мүмкіндік береді..

Зерттеудің негізгі мақсаттарының бірі ауыл шаруашылығы салаларының нақты жай-күйін қарастыра отырып, жалпы аталған сала, оның ішінде өсімдік шаруашылығы өнімдерінің жекелеген түрлері бойынша өнім шығару көлеміндегі өзгерістер мен ауыл шаруашылығы өнімдерінің сақталуы мен сапасына әсер ететін негізгі себептерді ашу.

Экономиканың аграрлық секторының нақты жай-күйін қарастыру арқылы ауыл шаруашылығы өндірісінің көлемінің артуын және өсімдік шаруашылығы өнімдерінің жекелеген түрлері бойынша өндіріс көлемінің өзгеруін көрсету, ауыл шаруашылығы өнімдерін сақталуының негізгі проблемаларын және оларды шешу жолдарын анықтау. Елімізде ауыл шаруашылығы қарқынды дамып келе жатқан саласы болғанына қарамастан экономиканың аграрлық секторындағы негізгі проблемалар әлі де бар, олардың бірі ауыл шаруашылығы өнімін сақтау мәселелері болып табылады.

Экономиканың аграрлық секторын дамыту және жетілдіру мемлекет саясатының басым бағыттарының біріне жатады. Ауыл шаруашылығы саласының өсуі мен дамуына әртүрлі факторлар әсер етеді, олардың бірі ауыл шаруашылығы өнімін өндірудің артуы болып табылады, оған өз кезегінде егіс алқаптарының өзгеруі мен ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі әсер етеді.

Өнім өндірісінің көлеміне әсер ететін негізгі факторлардың бірі өндірілген өнімді дұрыс сақтау. Оны шешу үшін температуралық режимді, сондай-ақ сақтау орындарының ылғалдылығын және басқаларын реттеу үшін барлық қажетті құралдар мен жабдықталған заманауи қоймаларды салу және пайдалануға беру қажет. Бұл проблеманы шешу үшін ауыл шаруашылығы өндірушілеріне жеңілдетілген несиелеу, салықты кейінге қалдыру және т.б. түрінде мемлекеттік деңгейде қолдау қажет

(Камысбаев М.К., Молдашев А.Б., Бердикулова Г.М.) [1].

Әдебиетке шолу

Өз зерттеулерінде Hossain M., Park S., Shahid S. [2] ауыл шаруашылығын тұрақты дамыту мәселелеріне көп көңіл бөліп, оны шешу үшін үнемді инновацияларды ұсынды, олар: ресурстардың жетіспеушілігімен күресуге мүмкіндік беретін үнемділік, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін заманауи тиімді технологияларды енгізу. Ауыл шаруашылығы саласындағы осыған байланысты ауылдық жерлердің болашағын McDonagh J. [3] өз жұмысында атап өткендей, өзекті мәселе болып табылады.

Аграрлық саланы дамыту мен жетілдірудегі маңызды рөлі ауыл шаруашылығы өнімін айтарлықтай шығынсыз өндіруді ұлғайтуға, сондай-ақ олардың сақталуына мүмкіндік беретін жаңа заманауи технологияларды қолдану. Негізгі мақсат – ауылау мақтарын тұрақты дамыту үшін технологияны жетілдіру деп Garg N., Singh Y. [4] атап өтті. Қолжетімді және сапалы азық-түлік өнімдерімен халықты қамтамасыз ету мәселелерінде жетекші рөл ауыл шаруашылығына тиесілі. Ramboran V., Facknath S., Lalljee B. [5] ғалымдарының пікірінше, тұрақты егіншілік кек өсу өндірілетін өнімнің көлемімен сапасына әсер ететін климаттық жағдайларды жақсартуға керекті фермерлердің көзқарастарын өзгерту арқылы қол жеткізуге болады.

Өз жұмысында Fishkis O., Weller J.L., Pöllinger J. et al. [6] өсімдік шаруашылығы саласындағы арамшөптермен күресудің дәстүрлі және жаңа әдістерін экологиялық-экономикалық бағалау мәселелеріне ерекше назар аударды. Miladinov G. [7] табысы төмен және орташа елдердегі халық санының өсуімен экономикалық дамудың азық-түлік қауіпсіздігіне әсерін қарастырып, зерттеді. Бүкіл әлемде халықтың өсуі азық-түлікке деген сұранысты арттырады.

Осыған байланысты ұлттық және азық-түлік қауіпсіздігін нығайтудың негізгі міндеті ауыл шаруашылығын дамыту болып табылады. Pawlak K., Kołodziejczak M. [8] өз зерттеулерінде дамушы елдердің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі ауыл шаруашылығының рөлін, сондай-ақ тұрақты азық-түлік өндірісінің проблемаларын ашты.

Халықтың өсуінің табиғи ресурстарға әсері және табысы төмен елдердегі фермерлердің климаттың өзгеруіне бейімделу қабілетін Maja M.M., Ayano S.F. [9]. Qi X., Liang F., Yuan W. et al. [10] ғалымдар ерекше назар аударып астық өндірісінде тыңайтқыштарды қолдану кезінде фермерлердің

таза экологиялық өнім өндіруде жаңа технологияны енгізуіне әсер ететін негізгі факторларды зерттеуге арналған.

Материалдары мен әдістері

Зерттеу барысында негізгі экономикалық-статистикалық әдістермен бірге талдау және синтез, дедукция және индукция, негізгі көрсеткіштер динамикасының экономикалық талдауы, жүйелік тәсіл, пропорционалдылық пен күрделілік принципі әдістері қолданылды.

Зерттеулер жүргізу кезінде Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің 2019-2023 жылдардағы, 2024 жылдың алғашқы алты айындағы Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректері, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өнімдерінің сақталу проблемаларымен, оларды шешу жолдарымен айналысатын шетелдік және қазақстандық авторлардың теориялық-әдіснамалық жарияланымдары негіз болды.

Аграрлық сектор қызметінің тиімділігі проблемаларын шешу үшін аграрлық сала кәсіпорындарының кірістілігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ететін негізгі факторларын қарауға бағытталған әдіснамалық тәсілдерді қолдану ұсынылады.

Біздің елімізде жаңа болып саналмайтын экономиканың аграрлық секторын дамытудың негізгі жолдарының бірі ауыл шаруашылығы өндірістік кооперативтерін қалыптастыру және оны дамыту болып табылады. Бірақ, соған қарамастан, мемлекеттік деңгейде ауыл шаруашылығы кооперативтерінің ауылдағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің негізгі түрлерінің бірі ретінде тиімді жұмыс істеуі, сондай-ақ ауылдық аумақтарды дамыту және жетілдіру бойынша жұмыстар жүргізу қажет.

Нәтижелер

Экономиканың аграрлық секторын дамыту және жетілдіру елдердің ұлттық қауіпсіздігінің негізгі элементтерінің бірі болып табылатын азық-түлік қауіпсіздігі деңгейіне әсер етеді. Елдер мен өңірлердің халқын қолжетімді және сапалы азық-түлікпен қамтамасыз ету проблемасы көптеген елдердің әлі де ауыл шаруашылығы өнімдерін жеткізуде басқа мемлекеттерге тәуелділігінің сақталуына байланысты, бүкіл әлемде әрқашан өзекті болып қала береді.

Бұл проблема коронавирустық пандемия кезеңінде одан әрі шиеленісе түсті, бұл шектеуші карантиндік шаралардың енгізілуіне байланысты елдер арасындағы байланыстар үзілген кезде жаһандық экономикалық дағдарыстың тереңдеуіне әкелді. Соңғы жылдары экономиканың аграрлық секторындағы жағдай бір шама тұрақтанды,

бірақ әлі де жаһандық проблемалар бар, оларды шешу әрбір мемлекеттің маңызды және басым міндеттерінің бірі болып табылады.

Аграрлық сектор тиімді пайдаланылмайтын орасан зор ресурстық әлеуетке ие, мысалы, өндірістік және технологиялық процестерді автоматтандырумен цифрландырудың төмендеуі, еңбек өнімділігімен тиімділігінің жеткіліксіз деңгейі.

Ел халқын азық-түлікпен қамтамасыз ету деңгейіне әсер ететін негізгі проблемалардың бірі – ауыл шаруашылығы өндірушілері өндірілген өнімдерді, әсіресе көкөністер мен жемістерді келесі егінге дейін толық сақтай алмайды. Бұл ауыл шаруашылығы өнімдерін, оның ішінде жеміс-көкөніс өнімдерін сақтаудың нашар ұйымдастырылғандығына және көкөніс қоймалардың жетіспеушілігіне байланысты, соның салдарынан ауыл шаруашылығы өндірушілері өнімді елден тыс жерлерде сатуға мәжбүр. Мұның бәрі көктемде кәсіпорындардың ауыл шаруашылық өнімдерін бірнеше есе қымбат сатып алуына, сондай-ақ өнімді шетелден әкелуге, импортқа тәуелділіктің сақталуына әкеледі.

Бұл мәселені шешуде бірнеше шаралар кешенін қолдану арқылы мүмкін болады. Олардың бірі ретінде ауыл шаруашылығы өндірістік кооперативтерін одан әрі тиімді құру және дамыту жөніндегі жұмыс болып табылады. Кәсіпорындарды ірі ауыл шаруашылығы өндірістік кооперативтеріне біріктіру қаржы ресурстарын біріктіруге және өндірілген өнімді сақтауға және сол арқылы ел мен өңірлердің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін климаттық бақылаумен заманауи сақтау жүйелерін салуға мүмкіндік береді.

Негізгі проблемалардың бірі – білікті ауыл шаруашылығы кадрларының жетіспеушілігі, оны мемлекеттік деңгейде шешу қажет, яғни ауылда жас мамандар мен жас отбасыларын бекіту үшін, қаржылық көмек және қолдау бағдарламаларын әзірлеу.

Экономиканың аграрлық секторын жаңғырту аграрлық секторды ғылыми-техникалық прогресс жетістіктерімен: жаңа техникамен, автоматтандырылған жүйелермен, сондай-ақ озық технологиямен қамтамасыз етуден тұратын аграрлық саладағы проблемалардың негізгі шешімдерінің бірі болып табылады (Акимбекова Г.У., Баймуханов А.Б., Жандос А.А.) [11].

Экономиканың аграрлық секторының кәсіпорындарын дамыту мен жетілдіру мәселелеріне көптеген шетелдік және отандық ғалым экономистердің жұмыстары арналған. Бірақ, сонымен бірге, қазіргі уақытта аграрлық салада әлі де шешіл-

меген проблемалар бар, атап айтқанда, кәсіпорындар қызметінің экономикалық тиімділігін салыстырмалы бағалау мәселесіндегі өлшемдері бойынша өндірістік бағыты, ауыл шаруашылық кәсіпорындарының орналасуы сияқты критерийлер толық шешілмеген.

Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірумен мынадай санаттағы, оның ішінде ауыл шаруашылығы кәсіпорындары, шаруа және

фермер қожалықтары және жеке шаруашылықтары айналысады.

Ауыл шаруашылығы өндірісіндегі негізгі көрсеткіштерінің бірі – ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының жалпы өнім шығару көлемі болып табылады. 1-кестеде 2019-2023жж. елдегі ауыл шаруашылығының жалпы өнімін шығару жөніндегі деректер көрсетілген.

1 кесте – Ауыл шаруашылығының (қызметтердің) жалпы шығарылымы, млн теңге

Мазмұны	2019	2020	2021	2022	2023
Ауыл шаруашылығының (қызметтердің) жалпы шығарылымы, млн теңге	5 151 163,0	6 334 668,8	7 515 433,5	9 481 179,8	8 692 241,1
ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің (көрсетілетін қызметтерінің) нақты көлемінің индексі, % одан:	99,9	105,7	97,7	109,1	92,3
өсімдік шаруашылығының жалпы өнімі, млн теңге	2 817 660,6	3 687 310,3	4 387 236,5	5 808 259,8	4 361 029,4
өсімдік шаруашылығының жалпы өнімінің нақты көлемінің индексі, %	96,4	107,8	93,4	115,1	85,4
мал шаруашылығының жалпы өнімі, млн теңге	2 319 496,7	2 637 460,7	3 116 973,5	3 658 757,6	4 319 740,0
мал шаруашылығының жалпы өнімінің нақты көлемінің индексі, %	104,0	103,1	103,6	100,8	103,3
Ескерту: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің 2019-2023 жылдардағы Ұлттық статистика бюросының деректері					

1-кестенің деректеріне сәйкес, елдегі жалпы өнім өндірісі соңғы жылдары ұлғаю үрдісіне ие екенін көруге болады, яғни 2019-2023 жылдары елде ауыл шаруашылығының жалпы өнімі ұлғайғанын білдіреді, бұл оң. Мәселен, ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы шығарылымы 2019 жылы 5 151 163,0 млн теңгеден 2023 жылы 8 692 241,1 млн теңгеге, яғни өнім шығарылымы 3 541 075,1 млн теңгеге ұлғайған. 2017 жылы жалпы өнімнің нақты көлемінің индексі 99,9% құрады, ал 2023 жылы – 92,3%, яғни бұл көрсеткіштің 7,6%-ға төмендеуі байқалды.

Егер жекелеген салалар бойынша жалпы өнім шығаруды өзгерістерді қарастыратын болсақ, мыналарды көруге болады: өсімдік шаруашылығының жалпы өнімін шығару 2023 жылы 4 361 029,4 млн теңгені құраған, ал 2019 жылы – 2 817 660,6 млн теңге, яғни өндіріс 1 543 368,8 млн теңгеге ұлғайған. Мал шаруашылығы өнімдерін өндіру 2023 жылы 4 319 740,0 млн теңгені, ал 2019 жылы – 2 319 496,7 млн теңге, яғни өсім 2 000 243,3 млн теңгені құрады (Қазақстан Республикасы Стратегиялық...) [12].

Аралық статистикалық есептілік деректері бойынша 2024 жылдың бірінші жартыжылдығында Қазақстанда ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі 1,6

трлн. теңге болса, осы кезеңде мал шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі 3,5 пайызға, өсімдік шаруашылығының жалпы өнімі 3,0 пайызға өскен.

Мал шаруашылығының өндірілген өнімінің көлемі, атап айтқанда ет 4,1%-ға ұлғайып, 878,7 мың тоннаға жетті, тауық жұмыртқасының өндірісі 0,3 пайызға артып, 2,1 млрд. дананы құрады. Егер өңірлер бөлінісіндегі өзгерістерді қарастыратын болсақ, өсудің неғұрлым жоғары көрсеткіштері Түркістан, Павлодар, Алматы, Қостанай, Жамбыл, Қызылорда, Атырау облыстарында байқалған. 2024 жылдың бірінші жартыжылдығында өндіріс көлемінің келесі түрлері бойынша, оның ішінде ірімшік пен сүзбе өндірісі – 16,8%-ға, өңделген күріш – 11%-ға, өсімдік майы – 9,3%-ға, ашытылған сүт өнімдері 5,6%-ға ұлғаюын байқауға болады (Қазақстан Республикасы Стратегиялық...) [12].

Өсімдік шаруашылығы ел халқын қажетті азық-түлікпен қамтамасыз ететін ауыл шаруашылығының негізгі салаларының бірі болып табылады. Қазақстанда түрлі ауыл шаруашылығы дақылдарын өсіру үшін барлық қажетті жағдайлар бар: дәнді және дәнді-бұршақты дақылдар, мақта, қант қызылшасы, картоп, көкөністер және басқалар. Өсімдік шаруашылығын дамыту мен

жетілдірудің негізгі шарттарының бірі – қажетті мөлшерде жер учаскелерінің болуы.

2 кестеде 2019-2023 жылдардағы ауыл шаруашылығы дақылдарын өндіру жөніндегі деректер көрсетілген.

2 кестедегі мәліметтерге сәйкес, соңғы жылдары өсімдік шаруашылығының жалпы өнімі өсуге бет алғанын көруге болады.

Мәселен, 2022 жылы өсімдік шаруашылығы өнімін өндірудегі елеулі үлесті құрайтын дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды жалпы жинау 22 030,5 мың тоннаны құраған, ал 2023 жылы – 17 096,6 мың тоннаны құрап, яғни дәнді дақылдар өндіру көлемінің 4 933,9 мың тоннаға төмендеуі байқалды.

2 кесте – Ауыл шаруашылығы дақылдарын жалпы жинау, мың тонна

	2019	2020	2021	2022	2023
Дәнді және бұршақты дақылдар	17 428,6	20 065,3	16 375,9	22 030,5	17 096,6
күнбағыс тұқымдары	838,7	844,3	1 031,8	1 304,3	1 236,4
мақта	344,4	326,6	290,4	361,8	327,7
қант қызылшасы	485,5	466,3	332,2	305,7	510,2
темекі	1,2	1,2	1,1	1,2	1,3
картоп	3 912,1	4 006,8	4 031,6	4 080,5	3 788,1
көкөністер	4 355,2	4 590,9	4 768,5	4 792,6	4 741,1

Ескерту: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің 2019-2023 жылдардағы Ұлттық статистика бюросының деректері

2022 жылы күнбағыс тұқымының жалпы өнімі 1 304,3 мың тоннаны құрады, ал 2023 жылы – 1 236,4 мың тонна, яғни 67,9 мың тоннаға төмендеуі орын алды. Картоп өндірісі де 2023 жылы 2022 жылмен салыстырғанда 292,4 мың тоннаға төмендеді (3 788,1-4 080,5). Көкөністер бойынша өнім шығару көлемі 2022 жылғы 4 792,6 мың тоннадан 4 741,1 мың тоннаға дейін (- 51,5 мың тонна) төмендеуі болды. Қант қызылшасы бойынша 2022 жылы 305,7 мың тоннадан 2023 жылы 510,2 мың тоннаға дейін (+204,5 мың тонна) өнім өндірісінің ұлғаюы орын алды (Қазақстан Республикасы Стратегиялық...) [12].

Аралық статистикалық есептілік деректері бойынша өсімдік шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі 2024 жылдың бірінші жартыжылдығында 72 млрд. теңгені құрады, бұл өткен жылмен салыстырғанда 3 пайызға артық. Ең үлкен өсім дәнді дақылдар өндірісі, көкөністердің түрлері бойынша болды (Қазақстан Республикасы Стратегиялық...) [12].

Өсімдік шаруашылығы өнімінің көлемінің өзгеруіне әртүрлі факторлар әсер етті, олардың бірі дақылдардың өнімділігі болып табылады.

3 кестеде 2019-2023 жылдардағы әртүрлі ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі туралы деректер көрсетілген.

3 кесте – Негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі, 1ц/га

	2019	2020	2021	2022	2023
Дәнді дақылдар (күрішті қосқанда) және бұршақ дақылдары	11,4	12,8	10,4	13,8	10,3
күнбағыс тұқымдары	10,3	11,3	11,0	12,0	11,0
мақта	26,2	25,9	26,4	28,7	28,1
қант қызылшасы	324,5	323,2	275,5	341,4	379,0
темекі	33,7	32,9	34,1	35,6	41,0
картоп	203,4	206,7	207,4	205,4	205,5
ашық көкөністер	260,5	265,9	268,0	271,3	274,6

Ескерту: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің 2019-2023 жылдардағы Ұлттық статистика бюросының деректері

3 кестеге жүргізілген талдау негізінде ауыл шаруашылық дақылдарының жекелеген түрлерінің өнімділігі әрі өсуге, әрі төмендеуге бейім деген қорытынды жасауға болады. Мәселен, 2023 жылы дәнді және бұршақты дақылдардың өнімділігі 10,3 ц/га құрады, ал 2019 жылы 11,4 ц/га, яғни 1,1 ц/га, 2022 жылдан бастап 3,5 ц/га (10,3-13,8) төмендеді. 2023 жылы өнімділіктің 2022 жылмен салыстырғанда төмендеуі мынадай

өнім түрлері бойынша байқалады: күнбағыс тұқымы – 1,0 ц/га (11,0-12,0), мақта – 0,6 ц/га (28,1-28,7).

Бірақ өнімнің жекелеген түрлері бойынша өнімділіктің төмендеуіне қарамастан, 2023 жылы бұл көрсеткіш ауыл шаруашылығы дақылдары келесілер бойынша өсті: қант қызылшасы – 37,6 ц/га (379,0-341,4), картоп – 0,1 ц/га (205,5-205,4), көкөністер – 3,3 ц/га (274,6-271,3).

Аралық статистикалық есептіліктің деректері бойынша 2024 жылғы 30 қыркүйектегі жағдай бойынша елде орташа өнімділігі 14,8 ц/га болған кезде 20 млн тоннадан астам астық жиналды. Бидай өндіру көлемі 14,2 ц/га орташа өнімділігі кезінде 15,2 млн тоннаны құрады, арпа өндіру көлемі 16,7 ц/га, сұлы орташа өнімділігі кезінде 3,3 млн тоннаны құрады – өнімділігі 15,8 ц/га болған кезде 250 мың тонна.

Майлы дақылдар өндірісі 11,5 ц/га өнімділікте 568 мың тоннаны, картоп – 233,8 ц/га өнімділікте 2,2 млн тоннаны, көкөніс дақылдары – 248,2 ц/га өнімділікте 2,4 млн тоннаны, бақша өнімдері 264,1 ц/га өнімділікте 5,0 млн тоннаны құрады (Қазақстан Республикасы Стратегиялық...) [12].

Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру көлемінің ұлғаюы халықтың азық-түлік өнімдерін тұтыну деңгейіне, сондай-ақ адамдардың өмір сүру сапасына тікелей әсер етеді.

Өсімдік шаруашылығындағы проблемалардың бірі – ауыл шаруашылық дақылдарының өнімділігі артып келе жатқанына қарамастан, өндірілген өнімнің көп бөлігі тасталады. Сонымен, жыл сайын қыркүйек-қазан айларында нарыққа көкөністер мен жемістердің көп мөлшері шығарылады, бірақ оларға жыл бойы сұраныс бар. Көкөністер мен жемістерді ірі сауда орталықтарына, сондай-ақ базарларға жеткізу үшін оларды дұрыс сақтау керек.

Кәдімгі қоймалар өнімді 3 ай бойы сақтай алады, бұл оларды жаңа егінге дейін сақтау үшін жеткіліксіз. Осыған байланысты көкөністер мен жемістерге ғана емес, сондай-ақ өсімдік шаруашылығы өнімдерінің басқа да түрлеріне 12 айға дейін ұзағырақ мерзімге сақтайтын, газ ортасы бар заманауи қоймалар салу қажет. Көкөністерді, жемістерді және басқа да өсімдік өнімдерін дұрыс сақтаған кезде ғана, олар барлық пайдалы қасиеттерін сақтайды (Моисева О.А.) [13].

Жүргізілген зерттеулердің негізінде өнім өндірісінің ұлғаюына қарамастан, алынған өнімді сақтау үлкен проблема болып табылады, оны шешу үшін мемлекеттік деңгейде шаралар кешенін жүргізу қажет деген қорытынды жасауға болады.

Аграрлық сектор экономиканың негізгі салаларының бірі болып табылады, өйткені адамдардың өмір сүру деңгейі мен сапасы оның дамуы мен жетілу деңгейіне байланысты. Аграрлық секторда, сондай-ақ экономиканың барлық салаларында проблемалар бар, олардың бірі өндірілген өнімді сақтау болып табылады.

Өндірілген ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтау өзекті мәселе болып табылады, өйткені ол халықты азық-түлікпен

қамтамасыз ету деңгейіне, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өнімдерінің сапасы мен қолжетімділігіне әсер етеді.

Жоғары сапалы ауыл шаруашылық өнімдерін сақтау және оларды сақтау процесінде қолданудың беріктігі маңызды. Нашар және дұрыс емес сақтау жағдайларына байланысты ауыл шаруашылық өнімдері әртүрлі бүлінугерге, сондай-ақ шірікке ұшырайды, бұл өнім сапасының нашарлауына әкеледі.

Бұл мәселені шешудің негізгі жолдарының бірі – қазіргі заманғы сақтау жүйелерін, атап айтқанда, көкөніс қоймаларын, астық қоймаларын, қоймаларды және басқаларын салу, оның ішінде температура мен ылғалдылықты бақылау функциялары, сондай-ақ өнімнің ылғалдылық пен ауамен байланысын болдырмайтын заманауи орау құралдарын пайдалану. Қоймалардағы температураға, ылғалдылыққа және желдетуге тұрақты мониторинг жүргізу қажет, бұл өнім шығынын азайту жолдарының бірі болып танылады (Лексина А.А., Волохова М.А.) [14].

Сондай-ақ, өндірілген өнімнің қауіпсіздігіне әсер ететін негізгі проблемалардың бірі – бұл зиянкестер мен кеміргіштер. Бұл мәселені зиянкестерден қорғаудың сапалы құралдарын қолдану, сондай-ақ қоймалар мен қоймаларды санитарлық өңдеу бойынша тұрақты мониторинг жүргізу арқылы шешуге болады.

Ауыл шаруашылығы өнімдерін басқалармен қатар дұрыс және сауатты сақтау мен өңдеуді қамтамасыз ете алатын білікті кадрлар мен мамандардың жетіспеушілігі де экономиканың аграрлық секторындағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Осыған байланысты, бұл мәселені шешу үшін жалпы, сондай-ақ сақтау және логистика саласында ауыл шаруашылығы кадрларын оқытуға көп көңіл бөлу қажет.

Қазіргі уақытта жалпыға бірдей компьютерлендіру және цифрландыру жағдайында ауыл шаруашылығы өнімдерінің сапасы мен қолжетімділігін жақсартуға мүмкіндік беретін заманауи технологиялар әзірленіп, өндіріске енгізілуде, бұл азық-түлік қауіпсіздігін сақтауға, сондай-ақ халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға тікелей әсер етеді (Джубасалина А.К., Солтанбаева А.Б., Тлеубердиева С.С.) [15].

Талқылау

Өндірілген өнімнің максималды көлемде сақталу проблемалары барлық ауыл шаруашылық өндірушілері үшін өзекті болды және өзекті болып қала береді, өйткені кәсіпорын өнімдерінің белгілі бір мөлшерін жоғалтып, шығынға ұшырайды, бұл түпкілікті қаржылық нәтижеге әсер етеді, яғни кәсіпорынның пайдасы төмендейді.

Негізгі проблемалардың бірі – ауыл шаруашылығы өндірушілерінің едәуір бөлігі негізінен шағын фермерлік және шаруа қожалықтары болып табылады, олар қаржы ресурстарының жеткіліксіздігіне байланысты заманауи сақтау жүйелерін құра алмайды, өйткені бұл айтарлықтай қаржылық қаражатты қажет етеді. Бұл мәселені өнімді сақтаудың барлық қажетті шарттары сақталатын ірі қоймаларды бірлесіп пайдалану арқылы шешуге болады.

Өндірілген өнімнің жоғалуы өндіріс орнынан тікелей сақтау және соңғы тұтынушыларға тасымалдау кезінде де мүмкін. Бұл мәселені шешу үшін көлік коммуникациялары жүйесін қалыптастыру және жетілдіру, тасымалдарды оңтайландыру, заманауи логистикалық технологияларды қолдану қажет, бұл өнім шығынын азайтуға және оларды межелі жерге жеткізу тиімділігін арттыруға әкелуі мүмкін (Белова Т.Н., Чернышева И.Н., Губанов Р.С.) [16].

Жүргізілген талдау мен зерттеулерге сүйене отырып, ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру және сақтау проблемалары әлі де өзекті және өткір болып қала беретінін атап өтуге болады, оны шешу үшін көптеген аспектілерді қолдану қажет: техникалық, технологиялық, ұйымдастырушылық және экологиялық. Ауыл шаруашылығы кадрларымен мәселені шешу ауыл шаруашылығындағы жағдайды жақсартуға, сондай-ақ өнім шығынын азайтуға мүмкіндік береді (Кантарбаева Ш.М., Султанбайұлы С.С., Жумашева С.Т.) [17].

Қорытынды

Ауыл шаруашылығы өнімдерінің сақтау проблемаларын шешу үшін кешенді тәсіл жүргізу, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өндірушілеріне мемлекет тарапынан қолдау көрсету қажет. Экономиканың аграрлық секторын дамытудың және өнімді сақтаудың негізгі шаралары:

1. Ауыл шаруашылығының неғұрлым қолайлы және тиімді нысаны болып табылатын ауыл шаруашылығы өндірістік кооперативтерін одан әрі қалыптастыру және дамыту.

2. Қазіргі заманғы сақтау жүйелерін салу: көкөніс қоймаларын, өндірілген өнімді сақтауға және сол арқылы халықты қажетті және сапалы азық-түлікпен қамтамасыз ету проблемасын шешуге мүмкіндік беретін климаттық бақылауы бар қоймаларды салу.

3. Шикізатты терең өңдеу және жанама өнімдерді пайдалану бойынша инновациялық жобаларды әзірлеу бойынша жұмысты жандандыру қажет.

4. Инновациялық технологиялар мен ресурс үнемдеу жабдықтарын жүргізу негізінде жұмыс істеп тұрған ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын техникалық қайта жа-

рақтандыру және реконструкциялау үшін қолайлы инвестициялық ахуал жасау.

5. Көлік тасымалы жүйесін дамыту және жетілдіру, сондай-ақ өндірушіден түпкілікті тұтынушыға дейін өнімді үздіксіз жеткізу тізбегін жолға қою, көлік-логистикалық орталықтар құру және т.б.

Авторлардың үлесі: Кыдырбаева Эльмира Омирсериковна: жарияланым жобасын пысықтау, зерттеу қорытындыларын, аннотациялар мен түйінді сөздерді шығара отырып, қысқаша қорытынды жазу; Байдыбекова Салтанат Кенжебаевна: әдебиеттерге библиографиялық шолу, деректерді тексеру, талдау және жалпылау, зерттеу деректерін талдау және жалпылау үшін статистикалық әдістерді қолдану, қорытынды дайындау; Сыздықбаева Нургуль Байшариповна: мақаланың жоспарын, мазмұнын, әдіснамасын әзірлеу, деректерді тексеру, талдау және жинақтау, зерттеу барысында алынған деректерді бағалау, қорытындылар мен қорытындыларды дайындау және редакциялау.

Мүдделер қақтығысы: барлық авторлардың атынан корреспондент-автор мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Әдебиеттер тізімі

[1] Камысбаев, М.К. Агропромышленное производство Казахстана: вопросы диверсификации как приоритетного направления развития / М.К. Камысбаев, А.Б. Молдашев, Г.М. Бердикулова // Проблемы агорынка.-2022.- №3.-С.13-20.

[2] Hossain, M. Frugal innovation for sustainable rural development / M. Hossain, S. Park, S. Shahid // Technological Forecasting and Social Change, Elsevier.- 2023. - Vol. 193.-122662.

[3] McDonagh, J. Rural futures and the future of the rural / J.McDonagh //Sustainability.- 2022.-№14 (11). - 6381.

[4] Garg, N. Technology for sustainable rural development / N. Garg, Y. Singh // Sociology International Journal. - 2019.-№3 (1). - P.75-76.

[5] Ramborun, V. Moving toward sustainable agriculture through a better understanding of farmer perceptions and attitudes to cope with climate change / V.Ramborun, S. Facknath, B. Lalljee//Journal of Agricultural Education and Extension, 2019. - 26(1). P.37–57.

[6] Fishkis, O. Ecological and economic evaluation of conventional and new weed control techniques in row crops / O. Fishkis, J.L. Weller, J. Pöllinger, F. Strassemeyer, J. Koch, J. Heinz // Agriculture, Ecosystems and Environment.- 2024.- № 36.- P. 23-39.

[7] Miladinov, G. Impacts of population growth and economic development on food security in low-income and middle-income countries /G. Miladinov //Frontiers in Human Dynamics. - 2023. - Vol. 5. - P. 121-139.

[8] Pawlak, K. The Role of Agriculture in Ensuring Food Security in Developing Countries: Considerations in the Context of the Problem of Sustainable Food Production /K. Pawlak, M. Kołodziejczak //Sustainability. - 2020. - Vol. 12. - № 13. - P. 54-88.

[9] Maja, M.M. The Impact of Population Growth on Natural Resources and Farmers' Capacity to Adapt to Climate Change in Low-Income Countries /M.M. Maja, S.F. Ayano //Earth Systems and Environment. - 2021. - Vol. 5. - № 2. - P. 271-283.

[10] Qi, X. Factors influencing farmers' adoption of eco-friendly fertilization technology in grain production: An integrated spatial-econometric analysis in China / X.Qi, F.Liang, W. Yuan, T.Zhang, J. Li // Journal of Cleaner Production.- 2021.- №310.-127536. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.127536>.

[11] Акимбекова, Г.У. Создание кооператива по совместной эксплуатации сельхозтехники: необходимость, перспективы, механизм внутренних отношений / Г.У.Акимбекова, А.Б.Баймуханов, А.А.Жандос // Проблемы агрорынка.-2023.-№2.-С.215-225.

[12] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының ресми интернет-ресурсы [Электрондық ресурс].-2019-2023.-URL: <https://www.stat.gov.kz>. (қаралған күні:10.2024).

[13] Моисеева, О.А. Сельскохозяйственные кооперативы и их роль в формировании специализированных высокотехнологичных зон по производству сельскохозяйственной продукции / О.А. Моисеева // АПК: Экономика, управление.-2023.-№10.- С.49-56.

[14] Лексина, А.А. Развитие логистической инфраструктуры экспортно-ориентированного зернового кластера региона / А.А.Лексина, М.А.Волохова // АПК: Экономика, управление.-2024.-№1.-С.48-59.

[15] Джубасалина, А.К. Сельскохозяйственные факторы, влияющие на экономическое развитие Казахстана/ А.К.Джубасалина, А.Б.Солтанбаева, С.С.Тлеубердиева // Экономика, стратегия и практика.- 2022.-№17(4).- С.145-157.

[16] Белова, Т.Н. Продуктовые сегменты агропродовольственного рынка: единый подход или точечное государственное регулирование / Т.Н. Белова, И.Н.Чернышева, Р.С. Губанов // Экономика региона.-2023.-№19(2).- С.511-523.

[17] Кантарбаева Ш.М. Основные тренды цифровой экономики в аграрном секторе экономики / Ш.М.Кантарбаева, С.С.Султанбайулы, С.Т.Жумашева // Проблемы агрорынка.- 2021.-№2.- С. 46-54.

References

[1] Kamysbaev, M.K., Moldashev, A.B., Berdikulova, G.M. (2022). Agropromyshlennoe pro-

izvodstvo Kazakhstana: voprosy diversifikatsii kak prioritnogo napravleniya razvitiya [Agro-industrial production of Kazakhstan: Issues of diversification as a priority direction of development]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 3, 13-20 [in Russian].

[2] Hossain, M., Park, S., Shahid, S. (2023). Frugal innovation for sustainable rural development. *Technological Forecasting and Social Change*, 193, 122662 [in English].

[3] McDonagh, J. (2022). Rural futures and the future of the rural. *Sustainability*, 14(11), 6381 [in English].

[4] Garg, N., Singh, Y. (2019). Technology for sustainable rural development. *Sociology International Journal*, 3(1), 75-76 [in English].

[5] Ramborun, V., Facknath, S., Lalljee, B. (2019). Moving toward sustainable agriculture through a better understanding of farmer perceptions and attitudes to cope with climate change. *Journal of Agricultural Education and Extension*, 26(1), 37-57 [in English].

[6] Fishkis, O., Weller, J.L., Pöllinger, J., Strassmeyer, F., Koch, J., Heinz, J. (2024). Ecological and economic evaluation of conventional and new weed control techniques in row crops. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 36, 23-39 [in English].

[7] Miladinov, G. (2023). Impacts of population growth and economic development on food security in low-income and middle-income countries. *Frontiers in Human Dynamics*, 5, 121-139 [in English].

[8] Pawlak, K., Kołodziejczak, M. (2020). The Role of Agriculture in Ensuring Food Security in Developing Countries: Considerations in the Context of the Problem of Sustainable Food Production. *Sustainability*, 12(13), 54-88 [in English].

[9] Maja, M.M., Ayano, S.F. (2021). The Impact of Population Growth on Natural Resources and Farmers' Capacity to Adapt to Climate Change in Low-Income Countries. *Earth Systems and Environment*, 5(2), 271-283 [in English].

[10] Qi, X., Liang, F., Yuan, W., Zhang, T., Li, J. (2021). Factors influencing farmers' adoption of eco-friendly fertilization technology in grain production: An integrated spatial-econometric analysis in China. *Journal of Cleaner Production*, 310, 127536. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.127536> [in English].

[11] Akimbekova, G.U., Baymukhanov, A.B., Zhandos, A.A. (2023). Sozdanie kooperativa po sovmestnoy ekspluatatsii sel'khoztekhniki: neobkhodimost', perspektivy, mekhanizm vnutrennikh otnosheniy [Creating a cooperative for the joint use of agricultural machinery: necessity, perspectives, and internal relationship mechanisms]. *Problemy agrorynka - Problems of AgriMarket*, 2, 215-225 [in Russian].

[12] Qazaqstan Respublikasynyñ Strategiyalyq josparlau және reformalar ägentiğinin Ulttyq statistika bürosiniñ rësmi internet-rësýrsı [Official website of the National Statistics Bureau of the Agency for Strategic Planning and Reforms]

of the Republic of Kazakhstan] (2019–2023). Available at: <https://www.stat.gov.kz> (date of access: 10.10.2024) [in Kazakh].

[13] Moiseeva, O.A. (2023). Sel'khozyaystvennyye kooperativy i ikh rol' v formirovaniye spetsializirovannykh vysokotekhnologichnykh zon po proizvodstvu sel'khozyaystvennoy produktsii [Agricultural cooperatives and their role in the formation of specialized high-tech zones for agricultural production]. *APK: Ekonomika, Upravlenie - AIC: Economics, Management*, 10, 49-56 [in Russian].

[14] Leksina, A.A., Volokhova, M.A. (2024). Razvitiye logisticheskoy infrastruktury eksportno-orientirovannogo zernovogo klastera regiona [Development of logistics infrastructure for the export-oriented grain cluster in the region]. *APK: Ekonomika, Upravlenie - AIC: Economics, Management*, 1, 48-59 [in Russian].

[15] Dzhubasalina, A.K., Soltanbaeva, A.B., Tleuberdieva, S.S. (2022). Sel'khozyaystvennyye

faktery, vliyayushchie na ekonomicheskoye razvitiye Kazakhstana [Agricultural factors influencing the economic development of Kazakhstan]. *Ekonomika, strategiya i praktika - Economy, strategy and practice*, 17(4), 145-157 [in Russian].

[16] Belova, T.N., Chernyshova, I.N., Gubanova, R.S. (2023). Produktovye segmenty agropromyshlennogo rynka: yedinnyy podkhod ili tochechnoe gosudarstvennoye regulirovaniye [Food segments of the agro-food market: a unified approach or targeted government regulation]. *Ekonomika regiona - Regional Economy*, 19(2), 511-523 [in Russian].

[17] Kantarbaeva, Sh.M., Sultanbayuly, S.S., Jumashova, S.T. (2021). Osnovnyye trendy tsifrovoy ekonomiki v agrarnom sektore ekonomiki [Main trends of the digital economy in the agricultural sector]. *Problemy agororynka - Problems of AgriMarket*, 2, 46-54 [in Russian].

Авторлар туралы ақпарат:

Кыдырбаева Эльмира Омирсериковна – негізгі автор; Ph.D; менеджмент және мемлекеттік басқару саласындағы білім беру бағдарламасының қауымдастырылған профессоры; I. Жансүгіров атындағы университет; 040009 Жансүгіров көш., 187А, Талдықорған қ., Қазақстан; e-mail: ekydyrbaeva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4489-0896>.

Байдыбекова Салтанат Кенжебаевна; экономика ғылымдарының кандидаты; экономика және қызмет көрсету саласындағы білім беру бағдарламасының қауымдастырылған профессоры; 040009 I. Жансүгіров атындағы университет; 040009 Жансүгіров көш., 187А, Талдықорған қ., Қазақстан; e-mail: b-saltanat@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7974-1236>.

Сыздықбаева Нургуль Байшариповна; Ph.D; «Менеджмент және мемлекеттік басқару» кафедрасының меңгерушісі; I. Жансүгіров атындағы университет; 040009 Жансүгіров көш., 187А, Талдықорған қ., Қазақстан; e-mail: nurgul.010174@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-8225-0721>.

Information about authors:

Kydyrbaeva Elmira Omirserikovna – The main author; Ph.D; Associate Professor of the Management and State Government Educational Program; I.Zhansugurov Zhetysu University; 040009 A.Zhansugurova str., 187A, Taldykorgan, Kazakhstan; e-mail: ekydyrbaeva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4489-0896>.

Baidybekova Saltanat Kenzhebaevna; Candidate of Economic Sciences; Associate Professor of the Educational Program of Economics and the Service Sector; I.Zhansugurov Zhetysu University; 040009 Zhansugurova str., 187A, Taldykorgan, Kazakhstan; e-mail: b-saltanat@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7974-1236>.

Syzdykbayeva Nurgul Baisharipovna; Ph.D; Head of the Department of Management and Public Administration; I. Zhansugurov Zhetysu University; 040009 Zhansugurova str., 187A, Taldykorgan, Kazakhstan; e-mail: nurgul.010174@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-8225-0721>.

Информация об авторах:

Кыдырбаева Эльмира Омирсериковна – основной автор; Ph.D; ассоциированный профессор образовательной программы в сфере менеджмента и государственного управления; Жетысуский университет им. И. Жансугурова; 040009 ул.Жансугурова, 187А., г.Талдықорған, Казахстан; e-mail: ekydyrbaeva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4489-0896>.

Байдыбекова Салтанат Кенжебаевна; кандидат экономических наук; ассоциированный профессор образовательной программы экономики и сферы услуг; Жетысуский университет им. И. Жансугурова; 040009 ул.Жансугурова, 187А, Талдықорған, Казахстан; e-mail: b-saltanat@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7974-1236>.

Сыздықбаева Нургуль Байшариповна; Ph.D; заведующая кафедрой «Менеджмент и государственное управление»; Жетысуский университет им. И. Жансугурова; 040009 ул.Жансугурова, 187А, г.Талдықорған, Казахстан; e-mail: nurgul.010174@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-8225-0721>.